

Mate Kapović  
**Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru**

**1. Uvod<sup>1</sup>**

U članku ćemo govoriti o najnovijim jezičnim promjenama koje se događaju u zagrebačkom urbanom govoru. Pod zagrebačkim govorom podrazumijevamo običan govor većine mladih i mlađih ljudi rođenih i odraslih u Zagrebu. Dakle, tu ne mislimo na stari zagrebački kajkavski govor (za nj vidi Magner 1966, ZK 1998: 25–58)<sup>2</sup>, nego na suvremeni, već poprilično štokaviziran govor mlađih naraštaja<sup>3</sup>. Njegove ćemo glavne karakteristike izložiti malo poslije u tekstu. Pod najnovijim jezičnim promjenama podrazumijevamo jezične promjene koje su se ili počele događati u zadnjih pet, deset, petnaest godina ili su zabilježene možda i prije, ali se nisu odvale do kraja i još su "žive", tj. i dan–danas se odvijaju ili šire u novim kontekstima. Dakako da je teško, ako ne i nemoguće, točno odrediti kada je do određene jezične promjene došlo zbog nepostojanja takve vrste istraživanja u nas, i u prošlosti i danas. Tu se stoga moramo osloniti na vlastito zapažanje koje može biti više ili manje precizno<sup>4</sup>. Valja napomenuti i da jezična promjena, dakako, ne znači da se nešto u jeziku promijenilo i da staroga oblika više nema<sup>5</sup>. Jezične promjene nastupaju postupno i stari i inovativni oblici uglavnom razmjerno dugo supostoje kao varijable (što je jedan od glavnih predmeta izučavanja kvantitativne sociolingvistike<sup>6</sup>). Treba napomenuti i da se mnoge od promjena koje navodimo za zagrebački urbani govor događaju i u drugim krajevima Hrvatske te ih ne treba smatrati isključivo zagrebačkima. Ovdje govorimo o jezičnim promjenama u Zagrebu jer je autor, s obzirom da živi u Zagrebu, te promjene mogao najlakše svakodnevno opažati, dočim mu je pristup drugim (gradskim) hrvatskim govorima ograničen. Ovaj članak valja shvatiti uvodom u problematiku. Sve bi promjene koje ćemo navesti trebalo detaljno istražiti i opisati metodologijom kvantitativne sociolingvistike te vidjeti kako se i u kojem smjeru šire. To ostaje zadatak za budućnost.

**2. Općezagrebački govor i jezična situacija u Zagrebu**

---

<sup>1</sup> Na pomoći se pri traženju primjera i raspravi o zagrebačkom govoru zahvaljujem Marku Kapoviću.

<sup>2</sup> Valja napomenuti da se u Zagrebu izvorno razlikovao kajkavski govor stare jezgre od govora periferije. Za to također v. opširnije u ZK 1998.

<sup>3</sup> Taj suvremeni opći zagrebački govor služi kao svojevrsna *koine* tj. kvazistandard područjima koja gravitiraju zagrebu, pogotovu kajkavskima. V. Kapović 2004a: 99–100.

<sup>4</sup> Često se dogodi da se neko jezično obilježje javlja samo u usku krugu ljudi pa se onda poslije proširi. U takvim se slučajevima teško može znati koliko je dotično obilježje postojalo prije nego se raširilo na veći krug govornika. Primjerice, nešto može biti novina u općezagrebačkom kontekstu, ali može biti prisutno u nekom užem krugu ljudi već dulje vrijeme.

<sup>5</sup> Za sociolingvistički pogled na jezične promjene v. Kapović *uskoro*.

<sup>6</sup> Dakako, ne i u Hrvatskoj gdje je empirijska sociolingvistika praktički nepostojeća unatoč obilju zanimljive građe. Za dobar pregled kvantitativne sociolingvistike, tj. Labovljeve paradigme ili Labovljeve sociolingvistike, v. npr. Hudson 1996: 144–202.

Ovdje ćemo dakle ukratko opisati opći govor mladoga i mlađega svijeta u Zagrebu (mladi i mlađi treba shvatiti uvjetno jer i sredovječni ljudi rođeni u Zagrebu često jednako tako govore). Taj je općezagrebački govor u bliskom dodiru sa starim zagrebačkim kajkavskim govorom (tj. govorima), sa standardnim jezikom i sa štokavskim substandardom kojim govore doseljenici–štokavci u Zagrebu. Ovdje radimo strogu razliku između općega zagrebačkoga govora i staroga tj. "pravoga" kajkavskoga zagrebačkoga govora. Po genetskim je načelima moguće i općezagrebački govor smatrati kajkavskim iako je kajkavskih elemenata u njemu puno manje nego prije – a i oni su u načelu uvijek fakultativni. Općezagrebački je govor zapravo tipičan primjer miješana idioma koji se često javlja u gradskim sredinama, što i ne čudi znamo li da se više od 50% Zagrepčana nije rodilo u Zagrebu, a da su većini onih koji su i rođeni u Zagrebu roditelji često doseljenici. Općezagrebački je govor kojim govore mlađi naraštaji rođeni u Zagrebu štokaviziraniji od "zagrebačke kajkavštine" koju opisuje Šojat (ZK 1998: 61–71) i zapravo se sinkronijski ne može smatrati pravim kajkavskim govorom (što je pomalo romantičan pogled na situaciju), nego miješanim kajkavsko–štokavskim govorom (takvi su govori tipični za gradske sredine). Što se tiče "zagrebačke štokavštine", ona se ne može definirati samo kao hrvatski (novoštokavski) (sub)standard kako ga upotrebljavaju zagrebački kajkavci (ZK 1998: 73), nego i kao štokavski substandard kojim govore brojni štokavski doseljenici u Zagrebu (pojednostavljeno rečeno – to je heterogen govor s raznim štokavskim osnovicama uz velik utjecaj standarda, općezagrebačkoga govora i gubitak izrazitih regionalnih obilježja).

U složenoj je zagrebačkoj sociolingvističkoj situaciji moguće razlikovati sljedeće idiome: općezagrebački (kao opći govor mlađih naraštaja rođenih u Zagrebu) koji ima središnje i najvitalnije mjesto, konzervativni kajkavski govori (govor stare jezgre, govor periferije i govor prigradskih naselja<sup>7</sup>) i zagrebački štokavski (govor štokavaca doseljenih u Zagreb)<sup>8</sup>. Osim toga, tu valja računati s brojnim prijelazima između ovih idioma, prebacivanjem koda kod nekih govornika te sa substandardnom varijantom hrvatskoga standardnoga jezika kojom govore Zagrepčani kada žele (tj. pokušavaju) govoriti standardno (v. Kapović 2004a).

Za opći su zagrebački govor tipične sljedeće karakteristike (nemoguće ih ovdje nabrojiti sve)<sup>9</sup>:

---

<sup>7</sup> Vidi ZK 1998. Stari kajkavski gradski govor nije bio isti u gradskoj jezgri (Gornji grad i okolica) i na periferiji (Peščenica, Trešnjevka, Maksimir itd.), a govor je starih prigradskih sela (a danas zagrebačkih predgrađa – kao što su Šestine, Jarun ili Vrapče), danas pod velikim pritiskom općezagrebačkoga jer je starosjedilaca malo, u svom izvornom obliku zapravo jako različit od zagrebačkih gradskih kajkavskih govora te pripada zapravo seoskim kajkavskim govorima. Ondje su očuvani tipični kajkavski sustavi s otvorenim i zatvorenim *e* i *o*, dvoglasima, trima naglascima itd., čega nema u gradskom zagrebačkom kajkavskom. Jasno je da se danas ne može govoriti o tome da se u centru Zagreba govori kajkavštinom zagrebačke jezgre ili da na Trešnjevci svi govore kajkavskim govorom zagrebačke periferije. Stari se kajkavski zagrebački govori još čuvaju u pojedinim obiteljima i društvenim krugovima (jezičnim mrežama) koje mogu i ne moraju živjeti gdje su prije živjeli, a jasno je da doseljenikâ ima svugdje, kao i da mladi bez obzira gdje žive u načelu govore općezagrebačkim govorom.

<sup>8</sup> Štokavci se među drugim doseljenicima moraju istaći jer ih ima jako puno, a osim toga štokavski ima poseban status zbog bliskosti standardnom jeziku.

<sup>9</sup> Usp. ZK 1998: 61–80 gdje se opisuju današnja zagrebačka "kajkavština" i "štokavština". Taj se opis ipak razlikuje od mojega jer se ondje opisuje i današnji govor konzervativnijih (u načelu starijih)

Jedan dinamički naglasak bez opreke po duljini – standardno se *kràva, sùša, nòga, rúka* izgovaraju jednako kao *kráva, súša, nóga, rúka*<sup>10</sup>. Kvaliteta naglasaka varira – obično je poludug, ali može biti i jako kratak ili produžen, no bez razlikovnosti. Javlja se i redukcija nenaglašenih slogova u bržem govoru, no to bi trebalo detaljnije fonetski istražiti.

Nerazlikovanje glasova *č* i *ć* te *dž* i *đ* – izgovaraju se "srednji" *č* i *ž*.

Frikativno *v*, za razliku od standardnoga (štokavskoga) labiodentalnoga aproksimanta<sup>11</sup>.

Težnja k obezvučenju dočetnih zvučnih suglasa *-b, -d, -g, -ž, -z, -v* postoji iako je u općem zagrebačkom praktički nestalo "pravoga" kajkavskoga potpuna obezvučenja *-b, -d, -g, -ž, -z, -v* u *-p, -t, -k, -š, -s, -f* te izgovor poput *krf* ili *muš* (s čistim *-f* i *-š*) umjesto *krv* ili *muž* nije baš pretjerano čest<sup>12</sup>.

Mjesto je naglasaka uglavnom ujednačeno i često potpuno predvidljivo (primjerice za glagole i pridjeve). Naglasne su alternacije uglavnom ujednačene premda tu postoji dosta oscilacija<sup>13</sup>.

Glas *e* kao odraz staroga poluglasa ograničen na pojedinačne lekseme tipa *pes, dotepéneć* (i općenito je sufiks *-ec* relativno čest, kao i *-ek* npr. *pesek*) itd. Redovno se javlja u glagolskom pridjevu radnom ako se zadržava staro *-l* (kao *išel*), što je rjeđe od *išo/išao*. Nema ga više nikako u primjerima kao *gladen, sedem, den* (danas samo *gladan, sedam, dan*) gdje se javljao u starom zagrebačkom kajkavskom.

U glagolskom se pridjevu radnom *-l* (*bil, dal, nosil*) javlja rjeđe od vokalizacije (*bio, dao, nosio*), ali ga ima i u najmlađih govornika. Javlja se, često ekspresivno, i u primjerima kao *posel* (uz *poso/posao*, što je ipak običnije). U pridjevima je tipa *vrel, debel* dočetno *-l* uobičajeno.

Odras je staroga jata uglavnom jekavski, a staro se *e* čuva u pojedinim leksemima i često varira od pojedinca do pojedinca (recimo *dv(ij)e* – često, *d(j)eca, m(j)esec, l(j)eto, ml(j)eko, sr(j)eda, vr(j)eme* itd.). Kajkavsko se *e* javlja primjerice i u posebnim slučajevima kada se izriče emotivan odnos prema nečemu – najčešće se veli *bjel(i)* i *ljep(i)* u običnoj upotrebi, ali se kao nadimci redovno upotrebljavaju *Beli* i *Lepi*. Isto se tako primjerice riječ *dečec* kaže samo tako. U glagolima se čuva recimo ispred očuvana *-l* u primjerima kao *živel* (uz češće *živio*).

Zamjenica je *kaj* jako česta i supostoji sa štokavskim *šta/što*, naizgled u potpunoj slobodnoj varijaciji, no to bi trebalo dodatno istražiti kvantitativnim sociolingvističkim metodama.

Pri izricanju budućega vremena postoji dosta varijacije. Futur se najčešće izražava kao u substandardu – *nosiću, doću* (umjesto standardnoga *doći ću*), ali se takvi oblici s pomoćnim glagolom *htjeti* rabe i u zavisnim rečenicama umjesto standardnoga (štokavskoga) futura II (*ak(o) ću nositi* umjesto *ako budem nosio*). Uz štokavski se futur rabi i kajkavski tipa *došel*

zagrebačkih kajkavskih govornika, a i Šojatova je definicija zagrebačke "kajkavštine" nešto drugačija od moje definicije općezagrebačkoga govora.

<sup>10</sup> Dakako da i u Zagrebu postoje mnogi koji razlikuju 4 štokavska naglasaka, ali tu je uglavnom riječ o brojnim doseljenicima, rođenima izvan Zagreba, od kojih velik dio otpada upravo na štokavce. Ljudi rođeni u Zagrebu u načelu ne razlikuju čak ni duge i kratke samoglasne (iako ima iznimaka). Određen broj djece roditelja štokavaca (točan je postotak teško ustanoviti bez egzaktna istraživanja) vlada i drugim, štokavskim četveronaglasnim sustavom, najčešće pasivno i fakultativno, ali katkada i aktivno – svakako češće nego što se to obično misli, v. Kapović 2004b.

<sup>11</sup> Djeca roditelja štokavaca mogu zadržati nefrikativno *v*, no točan se broj ne može ustvrditi bez konkretna istraživanja na većem broju ispitanika.

<sup>12</sup> Ipak usp. pozdrav *bok* koji se iz Zagreba proširio po cijeloj Hrvatskoj (štok. *bôg*).

<sup>13</sup> Ovdje ću zagrebački naglasak bilježiti znakom ' ako nije na prvom slogu.

*bum*, često i kao *došao/došo bum* ili *došel/došao/došo budem* (*budem došao* itd.). Umjesto štokavskoga se eliptičnoga futurskoga (*(h)oču* (pri odgovorima na pitanja kao *(h)očješ doč/bu(de)š došel?*) jako često upotrebljava *budem*. Jako je česta i kajkavska upotreba svršenoga prezenta umjesto futura – npr. *dožem sutra* umjesto *doći ću sutra*.

Što se tiče glagolskih oblika osim nepostojanja dvaju futura, valja spomenuti i da postoji pluskvamperfekt (*bio sam nosio*) koji nije rijedak, ali ne stoji u čvrstoj opreci prema perfektu nego se nerijetko rabi naizmjenično s njime. No njime se može izraziti razlika kao *bio sam to tam(o) stavio* (ali to ne znači da je to još uvijek ondje) i *stavio sam to tam(o)* (i još je uvijek ondje). Glagolski prilozi sadašnji i prošli nisu česti, pri čem je prošli puno rjeđi, javlja se uglavnom pod utjecajem standarda i često se miješa s glagolskim prilogom sadašnjim.

Kod glagola je često kajkavsko *nemrem, nemreš...* u prezentu. Stari su kajkavski oblici kao *dojdem, nosiju, tučeju, reći!* zamijenjeni štokavskima *dožem, nose, tuku, reci!* U glagolskom je pridjevu radnom često *vidla, misla* (umjesto *mislila*).

Često je *z-*, *s-* prema standardnom *iz-*, kao u *speč(i), zrušit(i), zlagat(i) se, zmazat(i)* itd.

Glagolski nenaglašeni oblici *sam, si, je, smo, ste, su; ču, češ, će, čemo, čete, će; bi* dolaze i na početku izgovorne cjeline – *si bio? češ doč? bi išo?*, što je izrazit kajkavizam.

Čuvaju se i leksičke posebnosti (često germanizmi) kao *gumb, žganci, žn(j)iranci, haustor, štenge* i sl., ali je takvih riječi manje nego prije.

### 3. Najnovije jezične promjene u općezagrebačkom govoru

Ovdje ćemo dakle izložiti neke jezične promjene koje su danas "žive", tj. još se odvijaju u općezagrebačkom govoru. Neke su od tih promjena tipične samo za Zagreb, neke se javljaju i drugdje, neke su novijega postanja, a neke puno starije (ali još nezavršene). Kako na tom području nema egzaktnih istraživanja, ovdje se navode podatci do kojih je autor došao nesustavnim opažanjem. Većinu bi navedenih stvari trebalo detaljno istražiti konkretnim terenskim sociolingvističkim radom. Takva bi nam istraživanja, osim o suvremenim promjenama u hrvatskom jeziku, mogla dosta reći i o općim načelima jezične promjene. Sasvim je sigurno da dolje navedene jezične promjene nisu i jedine koje postoje.

#### a) ujednačavanje naglasaka u paradigmi riječi *ime*

U hrvatskom standardu riječ *ime* ima sljedeći naglasni obrazac: *ime*, G. *imena*, DL. *imenu*, I. *imenom*. U množini je naglasak na drugom slogu pa imamo: na. *imèna*, g. *iménā*, dli. *imènima*. Takav naglasni obrazac imaju još i riječi kao *ràme, plème, vrijeme* (osim N., usp. G. *vrèmena*, n. *vremèna*), *sjème, vime* itd. Tako je (bilo) i u Zagrebu s razlikom da ondje postoji samo jedan naglasak: *ime*, G. *imena*, n. *iména*. No početkom se 21. stoljeća počeo u jednini (analogijom prema množini) javljati i novi naglasak: G. *iména*, DL. *iménu*, I. *iménom* umjesto starijega G. *imena*, DL. *imenu*, I. *imenom*. Takav se mlađi naglasak prije nego u Zagrebu javljao i u suvremenom riječkom gradskom govoru koji kao i zagrebački ima jednonaglasni sustav s ujednačenim naglaskom<sup>14</sup>. Takav sam inovativan naglasak zabilježio do sada samo kod riječi *ime, prezime* (G. *prézimena* i noviji G. *preziména*)<sup>15</sup> te za *vrjéme*, G.

<sup>14</sup> V. Kapović 2004a: 101–102.

<sup>15</sup> Čak i kod nekih konzervativnijih govornika, koji govore starinskim zagrebačkim kajkavskim.

*vrémena* i novije *vreména*. Za druge riječi poput *rame*, *pleme*, *vime*, *sjeme* ne, što i nije čudno s obzirom da se *rame* rabi najčešće u množini, a da *pleme*, *sjeme* i *vime* nisu baš riječi koje se često rabe u svakodnevnom gradskom životu (pogotovu *vime*). Inovacija se je očito proširila prvo u najčešćim riječima (za sada supostoje i oblici sa starijim i s mlađim naglaskom), a u budućnosti se može očekivati i njezino širenje na druge riječi ove klase (iako nije nemoguće i da inovacije nestane). To bi išlo ukorak s općom tendencijom još daljega pojednostavljanja naglasnoga sustava u Zagrebu.

### b) emfatično povlačenje naglaska na prijedlog/predmetak

Vjerojatno se na kraj 20. st. može datirati i početak emfatična povlačenja naglaska na prijedlog/predmetak u općezagrebačkom. Tako se umjesto *na kúrac*, što se rabi u doslovnom smislu, u prenesenom značenju "na živce" govori *ná kurac*, umjesto *zabóli me* što rabi u osnovnom smislu, govori se *záboli me* u značenju "baš me briga". Slična je pojava i potpuno prenošenje naglaska u primjeru *zájebat*, *zájebe* prema starijem *zajèbat*, *zajébe* (što je sustavan naglasak kod glagola u Zagrebu – naglasak je na osnovi). Ti noviji naglasci u načelu supostoje sa starijima – od navedenih je primjera najproširenije *ná kurac*, nešto manje *záboli me*, dok je *zájebat* najrjeđe. U prvim je dvama slučajevima uzor mogao biti štokavski tj. standardni jezik (usp. *nà kurac*, *zàboli*), što je po svem sudeći sigurno za primjer *ná kurac* gdje se preneseni (štokavski) naglasak smatra ekspresivnijim, promijenjenim prema osnovnom *na kúrac* u običnu značenju. Ekspresivnost se toga *ná kurac* prema *na kúrac* jasno može uočiti. I u slučaju je primjera *záboli me* također moguć utjecaj štokavskoga, ali će to prije biti posredno nego izravno. Kod *zájebat* izravna utjecaja ne može biti jer je štokavski tu samo *zajèbat(i)*, *zajébe*. Može se reći da općezagrebački od štokavskoga posuđuje prenošenje naglaska kao mogućnost radi stvaranja dodatne ekspresivnosti ili promjene značenja<sup>16</sup>.

### c) pomak naglaska u pridjevima s naglaskom na zadnjem slogu osnove

Već je odavno poznato da se u štokavskom u nekim govorima (pa onda i u standardu) pomiče naglasak u pridjevima koji su izvedeni od imenica tipa *ekònom* (*ekonòòm*), *filòzof* (*filozòf*) itd.<sup>17</sup> pa se uz očekivano *filòzofskī* (*filozòfskī*), *ekònomskī* (*ekonòmskī*) govori i *filozofskī*, *èkonomskī*. U nekim je primjerima to puno rjeđe, primjerice *màkedònski* (imam

<sup>16</sup> Takvi ekspresivni naglasci nisu neobični, usp. u štokavskom *jebèmti* prema običnu *jèbem*, *jebòte/jebàte* prema običnu *jèbō*, *jebèžga* prema običnu *jèbeš* itd. I u Zagrebu se tu javlja *jebèmti*, *jebòte* itd.

<sup>17</sup> U imenicama se s naglaskom na zadnjem slogu koje imaju značenje kao "vođa, zapovjednik" i sl. također javlja tendencija pomicanja naglaska na prvi slog, koja doduše još nije općeproširena. Tako se umjesto *generál* i *kapetán* čuje i *gèneral* i *kápetan*. Zabilježio sam također i *zápovjednik* i *póglavar* umjesto *zapovjednik* i *poglavár*. Tu djeluje više čimbenika – takva se promjena već prije dogodila u riječima kao *seminár* > *séminar*, takva promjena ide u korak s općom zagrebačkom tendencijom pomicanja naglaska prema početku, jamačno su utjecali i štokavski/standardni naglasci vokativa *kàpetāne!*, *gènerāle!*, *zàpovjedniče!*, *pòglavāru!* (prema nominativima *kapètān*, *genèrāl*, *zapovjèdnīk*, *poglavār* – te su imenice česte u vokativu), a u riječi je *general* mogao utjecati i engleski naglasak [ʒɛnəɾəl] (to nije toliko vjerojatno u riječi [kæptən]).

potvrdu za to iz Zadra) je puno rjeđe od *makèdōnskī*. S takvim se pomakom slaže i pomak naglasaka u primjerima kao *kōntinentālñī* prema starijem *kōntinentālñī* (*kōntinèntālñī*), *fènomēnālan* prema starijem *fenomenālan* (*fenomēnālan*)<sup>18</sup> itd. Paralelno štokavskom, taj se proces može vidjeti i u Zagrebu gdje se prema starijem *filozófski*, *ekonómski* danas uglavnom čuje samo *filozofski*, *ékonomski* kod mlađih govornika (usp. i *košarkáški/košarkaški* prema *košarkáš*). I u pridjevima je tipa *fènomēnalan* kod mlađih govornika naglasak uglavnom pomaknut. Naglasak se tipa *fenomenālno* može primjerice čuvati kao ekspresivan. Ono što je novina jest širenje takva pomaka naglasaka i u primjerima gdje toga prije nije bilo. Tako se otprilike od početka 21. stoljeća govori i *fákultetski* umjesto *fakultétski* (prema *fakultét*), *ávionski* umjesto *aviónski* (prema *avión*), *múslimanski* umjesto *muslimánski* (prema *muslimán*) itd. Osim u pridjeva na *-ski* izvedenih od imenica s naglaskom na zadnjem slogu, takvo se pomicanje može zapaziti i u primjerima kao što su *médunarodni* umjesto *međunárodnī*<sup>19</sup>. Ovdje još treba primijetiti da ovi pridjevi općenito u Zagrebu imaju jako nestabilan naglasak, koji varira od primjera do primjera, od osobe do osobe i od situacije do situacije<sup>20</sup>.

#### d) redukcija samoglasnika

U nekim se dijelovima grada kod nekih govornika javlja redukcija samoglasnika pa se recimo *pitam* izgovara *pitam* (otprilike kao eng. *pit* [pɪt], *but* [bʌt]). Tu polako dolazi do stvaranja stereotipa koji se onda može povezati s "pretjeranim zagrebačkim", "grubim zagrebačkim" i sl. pa takav izgovor često oponašaju nezagrepčani kada žele (često pretjerivanjem) dočarati "urbani zagrebački". Tu se onda čuju rečenice poput: *ja sam ti iz Zagreba* "ja sam ti iz Zagreba", *kaj kuš ono* "kaj kužiš ono" i sl. Uz redukciju ide i izgovor tzv. tamnoga, stražnjega /tj. [ʔ], npr. *biło* "bilo". Takav se izgovor obično veže za stanovnike Dubrave, pripadnike navijačke skupine *Bad Blue Boys*, za "reperski" ili "frajerski" govor i u određenim krugovima uživa prestiž (upravo zato što se percipira kao "mačo", "frajerski", "alternativan" i sl.). Teško je međutim o tome govoriti bez pravoga istraživanja koje bi svakako bilo sociolingvistički jako zanimljivo.

#### e) gubljenje intervokalnih suglasnika

U Zagrebu se u spontanu brzu govoru gube između samoglasnika sljedeći suglasnici: *d, m, v, g, b, ž, t, j, k*. Kako vidimo, ispadaju najviše zvučni suglasnici, rjeđe i bezvučni. To nije obilježje samo zagrebačkoga govora jer se mnoge od tih promjena javljaju i izvan

<sup>18</sup> Naglasak se kao *fenomēnālan* dobro čuva primjerice u Splitu i Dubrovniku. Stariji je zagrebački također imao (i ima kod konzervativnijih govornika) *fenomenālan* (danas se takav naglasak često još rabi ekspresivno, u emfazi).

<sup>19</sup> Valja napomenuti da u štokavskom, koliko mi je poznato, postoje samo *aviónskī*, *fakultétskī* (eventualno *aviónskī*, *fakultétskī*), kao i samo *međunárodnī*.

<sup>20</sup> 2003. sam godine proveo malu anketu – 20-ak je rođenih Zagrepčana između 18 i 25 godina čitalo tekstić (s uputom da čitaju kako inače govore) s kojih 15-ak primjera pridjeva kao *filozofski*, *ekonómski*, *australski*, *fakultetski*, *avionski* itd. O varijaciji naglasaka kao *austrálski/áustralski* dovoljno govori činjenica da nije bio nijedan slučaj svih identično pročitanih primjera. Neki su govornici imali stariji naglasak u jednom, a mlađi u drugom slučaju, drugi obrnuto itd.

Zagreba u većoj ili manjoj mjeri. Najčešće i u najvećem broju pozicija ispada *d*, npr. *gleati* "gledati", *gleaj!* "gledaj", *Raićeva* "Radićeva", *raio sam cijeli tjean* "radio sam cijeli tjedan", *jean* "jedan", *vrjeiti* "vrijediti", *izváiti* "izvaditi", *goina* "godina", *dogóiti* "dogoditi" itd. Ispadanje intervokalnoga *d* nije tipično samo za Zagreb, ono se javlja primjerice i u Dalmaciji<sup>21</sup>. Za ispadanje glasa *m* usporedi primjere: *neam*, *neaš*, *nea*, *neamo*, *neate*, *neaju* "nemam, nemaš, nema, nemamo, nemate, nemaju", *iam*, *iaš*, *ia*, *iamo*, *iate*, *iaju* "imam, imaš, ima, imamo, imate, imaju" (često i izvan Zagreba), *probléa* "problema". Kod ispadanja se katkada trag *-m-* čuva u nazalizaciji prethodnoga samoglasa kao u primjeru *probléa*. Za *v* usp. *noa* "nova", *baiti* "baviti", *oo* "ovo", za *g*: *drai gleatelj* "dragi gledatelj", za *b*: *jeote* "jebote", *treá* "treba"<sup>22</sup>, za *ž*: *kaeš* "kažeš", *kuiš* "kužiš" (*kaeš* je relativno često i izvan Zagreba), za *t*: *vraití* "vratiti", za *j*: *moe* "moje", *broati* "brojati" (nestajanje se *-j-* javlja često i izvan Zagreba), *kae* "kaj je", za *k*: *neakav* "nekakav", *neako* "nekako"<sup>23</sup> (ti se oblici čuju bez *-k-* i izvan Zagreba). Uz oblike se s ispadanjem dakako javljaju i oblici bez ispadanja, pogotovu kada se naglašava ili ističe ono što se govori. Može se primijetiti da se takvo ispuštanje suglasnika u načelu ne percipira pa se često javlja i u formalnim situacijama<sup>24</sup>. Teško je reći kada se ova jezična promjena pojavila, sasvim je moguće da i nije posve nova (pogotovu za pojedine glasove), no svakako je još uvijek jako živa. Taj bi fenomen također bilo zanimljivo detaljnije istražiti, a svakako bi trebalo provjeriti i gdje se i u kakvu opsegu javlja izvan Zagreba.

#### f) slengovska afereza

Važnu ulogu u općezagrebačkom ima i sleng, tzv. šatrovački govor. Poznata je stvar premetanja slogova tipa *vopi* "pivo", *žemdo* "dođem" (pa onda od toga i imenica *žemda* najčešće u svezi *na žemdu* "preko veze; na muljanje, izvlačenje; improvizacijom itd."<sup>25</sup>), *limpe* "pelin", *vozdra* "zdravo", *čevru* "vruće", *stipu* "pusti", *udlu* "lud", *tranu* "nutra tj. unutra", *žasu* "užas" itd. No novija je pojava s početka 21. stoljeća slengovska afereza tj. kraćenje riječi oduzimanje jednoga ili više početnih slogova npr. *čvara* "Močvara (popularan alternativni noćni klub u Zagrebu)", *pak* "šupak", *njava* "pornjava tj. porno-sadržaji", *njara* "iskusnjara tj. žena iskusna u seksualnom smislu, promiskuitetna žena", *zika* < *muzika*, *fulja* < *dronfulja* < *drolja*. Poseban je primjer i *šica* < *košarica* < *košarka*, gdje nema afereze kao u prije navedenim primjerima.

#### g) širenje nastavka *-i* u G. mn. *a*-osnova

U standardu je nastavak *-i* u *a*-osnovama ograničen na osnove koje završavaju na dva suglasnika, a i ondje je fakultativan. Tako imamo G. mn. poput *primjedābā*, *primjēdbā* (što

<sup>21</sup> Ispadanje se *m* i *ž* u primjerima kao *neam*, *kuiš* javlja npr. i u Zadru.

<sup>22</sup> Jako je često i *doro* umjesto *dobro*, a zanimljiva je i promjena u glagolu *haklat* > *halat*.

<sup>23</sup> Svi su primjeri zabilježeni u Zagrebu.

<sup>24</sup> U nekim je slučajevima ispuštanje suglasnika posve osviješteno. Primjerice, na pretraživaču sam *Google* 9. siječnja 2007. našao 108 000 (sic!) potvrda za *neam* "nemam", 1 340 za *neaš* "nemaš", 703 za *goina* "godina", 686 za *tjean* "tjedan", 25 za *dogoiti* "dogoditi", 156 za *problea* "problema", 378 za *gleati* "gledati", 597 za *gleaj* "gledaj" itd. Dakako, na internetu je teško provjeriti odakle je tko, no postojanje se dotične promjene može i tako potvrditi.

<sup>25</sup> Npr. *kak si to napravio? Ma na neku žemdu*.

se realno ne upotrebljava previše) i *primjedbi* ili *mòlitāvā*, *mòlītvā* i *mòlitvī*<sup>26</sup>. U govornom se jeziku u cijeloj Hrvatskoj sve više širi nastavak *-ī*, dakle sve je češće *mòlitvī* umjesto *mòlitāvā*. U Zagrebu se u zadnje vrijeme taj nastavak *-ī* širi i na riječi koje ne završavaju na dva suglasnika pa se tako mogu navesti primjeri genitiva množine kao što su *žvaki*, *pljugi*, *pivi*, *teti*, *vrsti*, *gigi* (od *giga* – *gigabajt*), *glavi* (od *glava* "stotina" – za novce) itd. Dakle *-ī* se kao nastavak širi i u imenica oblika CVCV (C – suglasnik, V – samoglasnik), što prije nije bilo moguće. Zanimljivo je primijetiti da se takav novi genitiv najprije proširio na kolokvijalne riječi – *žvaka* "žvakaća guma", *pljuga* "cigareta", *piva* "pivo", kao i *giga* što je pokrata, te *glava* u prenesenom, kolokvijalnom značenju. U daljnoj se budućnosti možda može pretpostaviti i širenje toga nastavka na druge imenice, kao što je *žena*, *noga*, *glava* (u neprenesenom značenju), *ruka* i sl. koje time još nisu zahvaćene (s obzirom da je riječ o riječima iz temeljnoga leksika). Nije teško objasniti širenje nastavka *-ī* u G. mn. U štokavskim se govorima i u standardnom jeziku N. jd. i G. mn. imenica poput *žena* ili *žvaka* razlikuju samo po naglasku. Usp. N. jd. *žèna*, ali G. mn. *žénā* gdje je razlika samo u duljini obaju slogova. U primjerima tipa N. jd. *žváka*, G. mn. *žvákā*, razlika je samo u duljini nastavka. Kako u Zagrebu, kako rekosmo, ne postoji opreka dugo : kratko ni različiti naglasci, i N. jd. i G. mn. glase isto. Stoga, da bi se razjednačio N. jd. od G. mn. u primjerima tipa *žvaka*, u G. se mn. uvodi novi nastavak *-ī*. Taj se novi G. mn. pak poklapa s D. jd. koji također glasi *žvaki*, ali to manje smeta od poklapanja s N. jd. Zanimljivo je da je u starom zagrebačkom kajkavskom s periferije grada postojao i nastavak *-ih* u G. mn. (npr. *autih*, *sobih* od *auto*, *soba*) pa bi se moglo pretpostaviti da je to *-ih* moglo utjecati na širenje toga novoga *-ī*. Međutim, to mi se ne čini pretjerano uvjerljivim. Uvjerljivije je pretpostaviti da je to jednostavno unutarnja promjena u općezagrebačkom u kojoj je jedan nastavak širi na štetu drugoga.

#### h) manje/više + komparativ

U hrvatskom se komparativ tvori sufiksima *-iji/-ji* za većinu pridjeva (*bogatiji*, *skuplji*). Za rijetke se nesklonjive, posuđene, pridjeve komparativ tvori opisno – pomoću priloga *više*, npr. *više seksi*. "Negativni" se pak komparativ tvori opisno s *manje* + pridjev u pozitivu *manje bogat*, *manje prljav*, *manje seksi*. U Zagrebu se pak u posljednjih nekoliko godina ustalio zalihosni obrazac upotrebe *više/manje* + komparativ, npr. *više jasnije/manje jasnije*, *više defanzivniji*, *više otvoreniji* umjesto starijega *jasnije/manje jasno*, *defanzivniji*, *otvoreniji*. Tako se umjesto staroga komparativa ili rjeđega *više* + pozitiv, ili *manje* + pozitiv širi i nova upotreba *više/manje* + komparativ.

#### i) *pre-* u značenju "jako"

Predmetak *pre-* u hrvatskom je imao značenje "previše". Dakle *predobro* znači "previše dobro", *prestrašno* "previše, prekomjerno strašno". U nekim je pridjevima to osnovno značenje bilo leksikalizirano pa je onda *prelijepo* "jako lijepo", a *prekrasno* "više nego krasno". U Zagrebu se pak dogodila promjena pa je jednostavnom semantičkom promjenom predmetak *pre-* osim staroga značenja "previše" dobio i novo – "jako, veoma,

<sup>26</sup> Pri čem se skupovi *st*, *št*, *zd*, *žd* ne računaju kao skupovi, dakle samo *vístā*, *zvíjézdā* u G. mn.



vrlo". Pa tako *predobro* znači "jako dobro, vrlo dobro", *prebolesno* "doista bolesno (gdje je "bolesno" uzeto u prenesenom značenju)", *prelud* je "potpuno lud", *prestrašno* je "grozno, doista strašno" itd. U svakom slučaju, prije upotreba toga *pre-* nije bila toliko česta i bila je ograničena uglavnom samo na značenje "previše" (osim u nekim leksikaliziranim primjerima kao što su *prekrasno*, *prelijepo* itd.), danas se pridjevi i prilozi s *pre-* rabe u Zagrebu jako često i to *pre-* služi za naglašavanje osnovnoga značenja pridjeva/priloga<sup>27</sup>.

### j) *ful*

Iz engleskoga je došla riječ *ful* koja znači "jako, vrlo, veoma" i upotrebljava se u primjerima kao *ful dobro* "jako dobro", *ful korisno* "vrlo korisno", *ful puno ljudi* "jako puno ljudi" itd. Zanimljivo je da se eng. riječ *full* uopće ne može tako upotrebljavati, a također je zanimljivo da se ova riječ u Zagrebu javlja tek u 21. st. (otprilike oko 2003. godine) i jako se brzo širi. Riječ se *ful* već prije toga rabila u Rijeci, Puli (i općenito u Istri), a također i u slovenskom primorju (npr. u Kopru). Čini se da se je ta riječ proširila u Zagreb iz Rijeke. Prije nego što se počela upotrebljavati i u Zagrebu, govorila se je i u Splitu i Zadru.

### k) leksik

O leksiku se teško može govoriti u ovako kratku prikazu pa ćemo ovdje spomenuti tek pokoji primjer ilustracije radi. Poznata je odlika zagrebačkoga leksika glagol *brijati* koji je nastao negdje krajem 70-ih godina prošloga stoljeća, a semantičko mu se polje neprestano širilo<sup>28</sup>. Glagol je *pričati*, ne samo u Zagrebu, dobio i značenje glagola *razgovarati*, *govorit*<sup>29</sup>. Od novijih se kolokvijalnih izraza u Zagrebu može primjerice spomenuti *burki*, izvedeno od *buraz*, što se upotrebljava i u značenju "brat", ali i preneseno u obraćanju vrsnicima, zatim *manga*, što znači "frajer, faca" – izvedeno najvjerojatnije od *mangup* (što je neobično jer ta riječ nije baš uobičajena u Zagrebu), pa *žiber* i glagol *žibériti se* u značenju "onaj koji se provlači besplatno; provlačiti se besplatno" (i u prenesenom značenju) što je vjerojatno turcizam (došao možda iz srpskoga slenga) itd.

Kod leksika se moraju spomenuti i anglizmi koji su jako česti u svakodnevnom govoru i neprestano u nj naviru. No to nije nikakva osobitost Zagreba, anglizmi se stalno šire u cijeloj Hrvatskoj i gotovo u cijelom svijetu. Od uvjetno rečeno novijih anglizama (iz recimo zadnjih 15-ak godina iako su neki vjerojatno i stariji) možemo spomenuti primjere tipa  *dejt* "sastanak",  *flajer* "letak",  *fensi* "otmjen",  *stejdz* "pozornica",  *ekš(u)li* "zapravo",  *stiltat se* "zbuniti se",  *bed(ara)* "nešto loše" itd. O prodoru se anglizama u govorni hrvatski, substandard i sl. i inače u Hrvatskoj dosta pisalo i piše pa se nećemo na tome zadržavati.

### l) ostalo

Ovdje ćemo spomenuti još dvije pojave. Krajem se 20. st. jako proširila upotreba bezličnih glagola – pa se tako danas u Zagrebu često govori *ide se na more*, *pije se kava*, *ima*

<sup>27</sup> To nije neobično tipološki. I u francuskom primjerice *trop* osim "previše" može značiti i "jako, vrlo" uz pridjev, a isto vrijedi i za kinesko *tài* i za brazilskoportugalsko *demais*.

<sup>28</sup> Fenomen je glagola *brijati* već našao odjeka u literaturi, usp. Broz 2002–3 i Lučić 2003.

<sup>29</sup> Vidi Žic–Fuchs & Tuđman–Vuković 2000.

*se para* i sl. Često se u izravnu obraćanju sugovorniku veli: *Pije se kava, ha?* umjesto *piješ kavu, ha?*<sup>30</sup>

Druga je pojava, koja nije ograničena samo na Zagreb, a možda ni toliko mlada, širenje prijedloga *iza* i *ispred* i na priložno značenje na štetu priloga *odostraga*, *odozada*, *nazad*, *natrag* i *sprijeda*, *naprijed*. Tako se umjesto *dođi natrag* može čuti i *dođi iza* i sl., gdje stari prijedlog ima priložnu funkciju.

#### 4. Zaključak

Vidjeli smo da se u općezagrebačkom može vidjeti više jezičnih promjena u tijeku na svim razinama jezika. U prozodiji djeluje tendencija pojednostavljenja sustava (uopćenje naglasaka *imén-* u svim kosim padežima jd. i mn.), naglasak se može pomaknuti zbog emfaze (razlika *záboli me* i *zabóli me*), a jaka je i tendencija pomicanja naglasaka na prvi slog u nekim kategorijama pridjeva (*múslimanski* < *muslimánski*). Što se tiče fonologije, zanimljivo je nestajanje ponajprije zvučnih glasova između vokala (*neam*, *gleaj*, *baiti se*), redukcija samoglasnika kod nekih govornika i slengovska afereza (*njava* < *pornjava*). Od morfologije se ističe širenje nastavka *-i* u G. mn. *a*-osnovâ (*žvaki*, *pljugi*, *pivi*) i novi, dvostruki način tvorbe komparativa (*više jasnije*). Uočljiva je i pojava intenzifikatora *pre-* (*predobro*) i *ful* (*ful dobro*), kao i širenje bezličnih konstrukcija kao *ide se*. Mnoge bi od ovih promjena trebalo dalje istražiti metodama kvantitativne sociolingvistike.

#### 5. Literatura

- Broz, Vlatko 2002–3, "A linguistic analysis of the Croatian verb *brijati*", *Studia romanica et anglica Zagrabiensia* 47–8: 51–70
- Hudson, R. A. 1996<sup>2</sup>, *Sociolinguistics*, University Press, Cambridge
- Kapović, Mate 2004a, "Jezični utjecaj velikih gradova", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30: 97–105
- Kapović, Mate 2004b, "Govor doma i govor sredine", izlaganje na Zagrebačkom lingvističkom krugu 2004. [sažetak u *Suvremenoj lingvistici*, u tisku]
- Kapović, Mate *uskoro*, "Sociolingvistički pogled na jezične promjene", *SOL* 2
- Lučić, Radovan 2003, "Kako briju brijači", HDPL (predavanje)
- Magner, Thomas F. 1966, *A Zagreb kajkavian dialect*, University Park, Pennsylvania State University
- ZK 1998 = Šojat, Antun; Barac–Grum, Vida; Kalinski, Ivan; Lončarić, Mijo; Zečević, Vesna 1998, *Zagrebački kaj, govor grada i prigradskih naselja*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
- Žic–Fuchs, Milena & Tuđman–Vuković, Nina 2000, "Pričati: novi lik u priči o glagolima govorenja", *Filologija* 35: 141–150

<sup>30</sup> To bi se moglo tipološki povezati s pojavom u francuskom jeziku gdje se 1. l. množine često zamjenjuje bezličnom konstrukcijom u 3. licu jednine pa se primjerice umjesto *nous allons* "idemo" govori *on va* i sl. I u finskom se govornom jeziku također umjesto izvornoga, standardnoga *menemme* "idemo" rabi *mennään* što je izvorno bezlični oblik.